

Som kritisk kommentar kan man anføre, at der er noget paradoksalt i afhandlingens teoretiske hovedargumentation. Det er en hovedpointe, at rummet har konstituerende betydning for det sociale, men at det samtidig er en betydning, der varierer historisk og fra kontekst til kontekst. Tonboe prøver imidlertid ikke på at systematisere konkret, hvor eller hvordan rummet har mere eller mindre betydning. Der er ingen angivelse af, i hvilke typer samfundsanalyser, den ovennævnte analyseramme med det objektive rum set i tidens, stedets og det sociale dimension skal anvendes. Spørgsmålet om, hvornår rummet skal inddrages og hvornår ikke, står helt åbent. Paradokssets kerne er spændingen mellem abstrakt begrebsanalyse og insisteringen på, at rummets betydning varierer med den konkrete kontekst. Stort set hele afhandlingen bevæger sig på et abstrakt begrebsanalyserende plan, og det er tungt stof. Selv når Tonboe har fat i konkrete eksempler, for eksempel Engels' beskrivelser af de gruppevækkende boligforhold i 1840'ernes Manchester og London, er han ude efter, hvordan forholdet mellem rummet og det sociale begribes abstrakt teoretisk.

Men afhandlingen prætenderer som sagt ikke at give en ny teori om rummets sociale betydning. Den skal først og fremmest bedømmes som en teorihistorisk analyse af begreber om rummet i sociologiens historie. I den henseende er den et glimrende oversigtsværk, hvis man har brug for at inddrage rumlige, materielle eller geografiske dimensioner i sin forskning.

Det er kutyme at slutte anmeldelser med mere formelle kritiske bemærkninger: Der optræder citater på både engelsk, tysk og fransk, men det betyder ikke, at der overalt benyttes originaltekster. Det virker tilfældigt, når Durkheimtekster nogle gange citeres på engelsk og andre gange på fransk.

Nils Mortensen
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Nils Petter Gleditsch, Ådne Cappelen og Olav Bjerkholt, *The Wages of Peace. Disarmament in a Small Industrialized Economy*, PRIO, International Peace Research Institute, Oslo, London: SAGE Publications, 1994, 216 s., £ 45.00.

Nedrustning er ikke den store sag mere. Nedrustning var interessant i bipolaritetens og våbenkapløbets periode. Nedrustning og våbenkontrol var "high politics". Nedrustningsforhandlingsprocesserne var af helt fundamental betydning for øst-vest konflikten. Med den kolde krigs afslutning nedrunder man bare. Unilateralt. Så derfor er det, som nu interesserer inden for nedrustningsforskningen begreberne fredsdividende og conversion. Fredsdividende drejer sig om, hvad man nu skal bruge alle disse sparede penge til. Conversion om, hvordan militært relaterede produktioner og aktiviteter ændres til civile, eller som det formuleres, reallokering af ressourcer fra den militære sektor til den civile sektor af økonomien (s. 5).

Som kritisk kommentar kan man anføre, at der er noget paradoksalt i afhandlingens teoretiske hovedargumentation. Det er en hovedpointe, at rummet har konstituerende betydning for det sociale, men at det samtidig er en betydning, der varierer historisk og fra kontekst til kontekst. Tonboe prøver imidlertid ikke på at systematisere konkret, hvor eller hvordan rummet har mere eller mindre betydning. Der er ingen angivelse af, i hvilke typer samfundsanalyser, den ovennævnte analyseramme med det objektive rum set i tidens, stedets og det sociales dimension skal anvendes. Spørgsmålet om, hvornår rummet skal inddrages og hvornår ikke, står helt åbent. Paradoksens kerne er spændingen mellem abstrakt begrebsanalyse og insisteringen på, at rummets betydning varierer med den konkrete kontekst. Stort set hele afhandlingen bevæger sig på et abstrakt begrebsanalyserende plan, og det er tungt stof. Selv når Tonboe har fat i konkrete eksempler, for eksempel Engels' beskrivelser af de gruppevækkende boligforhold i 1840'ernes Manchester og London, er han ude efter, hvordan forholdet mellem rummet og det sociale begribes abstrakt teoretisk.

Men afhandlingen prætenderer som sagt ikke at give en ny teori om rummets sociale betydning. Den skal først og fremmest bedømmes som en teorihistorisk analyse af begreber om rummet i sociologiens historie. I den henseende er den et glimrende oversigtsværk, hvis man har brug for at inddrage rumlige, materielle eller geografiske dimensioner i sin forskning.

Det er kutyme at slutte anmeldelser med mere formelle kritiske bemærkninger: Der optræder citater på både engelsk, tysk og fransk, men det betyder ikke, at der overalt benyttes originaltekster. Det virker tilfældigt, når Durkheimtekster nogle gange citeres på engelsk og andre gange på fransk.

Nils Mortensen
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Nils Petter Gleditsch, Ådne Cappelen og Olav Bjerkholt, *The Wages of Peace. Disarmament in a Small Industrialized Economy*, PRIO, International Peace Research Institute, Oslo, London: SAGE Publications, 1994, 216 s., £ 45.00.

Nedrustning er ikke den store sag mere. Nedrustning var interessant i bipolaritetens og våbenkapløbets periode. Nedrustning og våbenkontrol var "high politics". Nedrustningsforhandlingsprocesserne var af helt fundamental betydning for øst-vest konflikten. Med den kolde krigs afslutning nedrunder man bare. Unilateralt. Så derfor er det, som nu interesserer inden for nedrustningsforskningen begreberne fredsdividende og conversion. Fredsdividende drejer sig om, hvad man nu skal bruge alle disse sparede penge til. Conversion om, hvordan militært relaterede produktioner og aktiviteter ændres til civile, eller som det formuleres, reallokering af ressourcer fra den militære sektor til den civile sektor af økonomien (s. 5).

De sidste tal vedrørende militærudgifter er fra UNDP, Human Development Report 1994. Disse tal taler om, at i forhold til 1987 er militærudgifterne i 1994 faldet med en fjerdedel. Man har beregnet fredsdividenden siden 1988, hvor militærudgifterne begyndte at falde til at være næsten 1000 milliarder \$. Det svarer til verdens samlede militærudgifter, da de var på deres højdepunkt i 1987. Det er talmateriale, som svarer til dette, som Gleditsch *et al.* tager afsæt i. Bogens hovedformål er (s. 62) en analyse af virkningerne af mindskede militære udgifter i Norge. Som forfatterne udtrykker det: Vores hovedinteresse er nedrustning, men vi fokuserer på conversion.

Det kunne lyde som en relativ snæver teknisk-økonomisk bog båret af iver efter at påpege nedrustningens gavnlige virkninger. Det er rigtigt, at den på en række områder er teknisk-økonomisk. Gleditsch har slået sig sammen med to fagøkonomer, som leverer de makroøkonomiske modeller, som hedder MODIS og MODAK. Fordelen ved anvendelsen af disse modeller er, at undersøgelserne hermed bliver parallelle med en række andre studier i norsk og i andre økonomier. Det er altsammen forklaret i et appendix. Materialet vedrørende disse modeller - samt en række andre indikatorer og baggrundfaktorer som har med "military consumption" at gøre, udgør den omfattende og overbevisende empiri.

Men *The Wages of Peace* er meget mere end en empirisk undersøgelse. Den er et glimrende oversigtsværk over centrale problemstillinger vedrørende nedrustningsproblemet i 1990'erne og implikationerne. Den fremtræder som det første egentlige standardværk om det vanskelige begreb conversion.

Størstedelen af den i øvrigt ret sparsomme litteratur om conversion har ingen tilknytning til generelle studier over økonomisk forandring og makroøkonomiske modelanvendelse. En stor del af litteraturen har beskæftiget sig med enkelte industrier. Eller med de høje omkostninger ved våbendestruktion og vanskelighederne ved verifikation.

Her drejer det sig om conversion i et lille, industrialiseret land, Norge, som altid i NATO-sammenhæng har kunnet prale af relativt høje militærudgifter og som nu står i en helt ny sikkerhedspolitisk situation. Men bogen er som sagt ikke blot en bog om "Norge og vi Nordmænd". Gennem hele fremstillingen anlægges en bred politisk, økonomisk, social og militær synsvinkel.

Efter nogle indledende betragtninger om "The Burdens of Arms" går det næste kapitel ind på de generelle virkninger af militære udgifter i industrialiserede lande. På en glimrende måde sammenfattes den internationale debat om militærudgifter contra arbejdspladser og contra økonomisk vækst. Hypoteser om spinoffs og crowding-out effekter vurderes.

Herefter undersøges den norske militære sektor. Der indledes med en række historiske og teoretiske betragtninger. På spørgsmålet: hvad skal forsvares? gives følgende svar: 1. "the population", 2. "the territory", 3. "the national wealth" og 4. "the social structure". Militærets relation til disse faktorer undersøges - ofte med tal som går 100 år tilbage.

Det følgende kapitel beskæftiger sig med virkningerne af national conversion. Der startes bredt og internationalt med en opregning af en række conver-

sion scenarier. Der er tale om 1. procentvis nedskæring, 2. regionale eller globale nedrustningsplaner, transarmament scenarier og endelig "comparison-based" scenarier. Det understreges, at små, industrialiserede lande med en åben økonomi er stærkt påvirkelige over for nedrustningstiltag hos de større magter.

Herefter følger en analyse af de globale virkninger af international nedrustning også indholdende virkninger på Norge - med brug af The World Model, som er udviklet af Wassily Leontief. Analysens resultat er, at global nedrustning vil have begrænset, men dog positiv effekt på verdensøkonomien. For Norge - og andre lande som for eksempel Danmark, som har en stærkt begrænset militært-relateret produktion, vil fordelene i form af øget indtjening på grund af globalt frigjorte ressourcer selvsagt blive relativt stor.

I det næstsidste kapitel "Local conversion" indgår en vurdering af problemerne - eller som det formuleres de "disaggregate effects" af conversion. Mange FN rapporter har gennem tiderne beskæftiget sig med de skadelige og negative sociale og økonomiske virkninger af våbenkapløbet. Men - som det ses - nedrustningen kan også have sine problematiske sider. Ressourcer kan ikke uden videre overføres fra en sektor til en anden. Specialiserede våbenfabrikker må lukke og kan ikke ændres. Ansatte i våbenindustrien må kraftigt omskoles eller førtidspensioneres. Indflydelsesrige interessegrupper - baseret på kapitalen, på fagforeninger eller på lokalgrupper vil ofte modsætte sig nedrustning.

Forfatterne kan imidlertid konkludere, at fundamentale ændringer i de internationale relationer i det lange løb er tilbøjelige til at overskygge national økonomisk og politisk modstand mod conversion og nedrustning.

Det sidste kapitel hedder "Defense Without Threat". Her diskuteres nye trusselscenarier. Også forholdet imellem offentlig opinion og conversion/nedrustningspolitikken inddrages. I relation til fredsdividenden fremhæves, de negative sider ikke mindst den påstand, at fredsdividenden allerede er opbrugt - også langt frem i tiden. Årsagerne skulle være følgende: international økonomisk recession, Golf-krigen, det økonomiske kaos i forbindelse med opløsningen af Sovjetunionen og Jugoslavien, samt de miljømæssige katastrofer, som er blevet blotlagt efter reformerne i Central- og Østeuropa og Rusland. Mange af katastroferne, manifesterede som potentielle, kan i øvrigt spores tilbage til militære aktiviteter.

Bogen finder imidlertid, at det er vigtigt at fokusere på den potentielle fredsdividende, som kan fremkomme, hvis større lokale krige kan undgås, og hvis det lykkes at transformere det tidligere Sovjetunionens "heavily militarized command economy".

Generelt er bogen normativt baseret. Fremstillingen er, som det hedder "intended as a contribution to the process of overcoming the resistance" i forhold til nedrustning og conversion. Bogen skal "contribute not just to analysing disarmament, but to achieving it as well". Nedrustning er et gode, som skal fremmes. Herved kan analysen ikke klart opfatte de tendenser i form af væbnede konflikter, som gør sig gældende i dele af Europa. De er baseret på manglende fysisk og økonomisk sikkerhed for grupperinger eller folkeslag, som er kommet

i klemme i transformationsperiodens generelle opløsningstendenser. Her er nationalisme, samt stats og "nationbuilding" vigtige faktorer. Konflikternen er til stede, og våbnene vil dukke op på grund af markeds kræfterne. Her hjælper ikke nok så megen conversion og nedrustning.

Yderligere kunne man have ønsket sig en dybere diskussion af det stadig mere tætte forhold mellem militære og civile produktioner. Videre ville en synsvinkel, som i højere grad så på afslutningen af den kolde krig som en egentlig demobilisering efter en krig, som i ekstrem grad var baseret på våbenproduktion og våbenkapløb, kunne være frugtbar. En demobiliseringstilgang ville i højere grad kunne sætte fredsdividenden i perspektiv.

Men, som sagt, her er en overskuelig, klar og dybtgående gennemgang af centrale problemer vedrørende nedrustning efter den kolde krig. Bogen har ikke haft de store teoretiske ambitioner. Men den opregner de fundamentale teoretisk - baserede debatter på nedrustningsområdet og den stiller modeller op for yderligere empirisk forskning.

Bertel Heurlin
Institut for Statskundskab
Københavns Universitet

Michael Waller, Bruno Coppieteres og Kris Deschouwer, *Social Democracy in a Post-Communist Europe*, Essex: Frank Cass, 1994.

Har en socialdemokratisk model, socialdemokratiske partier og ideer en fremtid i Øst- og Centraleuropa efter murens sammenbrud? Hvad er problemerne og perspektiverne i socialdemokratisk ideologi og politik i Europa i øst som i vest? Disse to spørgsmål danner udgangspunktet for bogen, som er en samling af artikler fra en konference arrangeret af, blandt andre, det tyske socialdemokratiske forskningsinstitut Friedrich-Ebert-Stiftung. Konferencen blev afholdt i oktober 1991.

Disse indledende spørgsmål og titlen på bogen *Social Democracy in a Post-Communist Europe*, kan ikke undgå at fremkalde en vis nysgerrighed i en tid, hvor både socialdemokratiske og socialistiske partier og grundholdninger er i modvind i Europa, og hvor de nye politiske eliter i Central- og Østeuropa generelt har satset på neo-liberalistiske politiske og økonomiske doktriner, hjulpet godt på vej af vestlige økonomiske rådgivere og långiverorganisationer. Efter at have læst de forskellige bidrag i bogen bliver man da næsten også indfanget af den undertone af skuffede forventninger, som præger bogen.

Bogen, der er inddelt i to hovedafsnit, indeholder mange interessante bidrag, der hver især analyserer en række hovedproblemer for de europæiske socialdemokratier i dag. I første del af bogen analyseres den historiske udfordring, som de europæiske socialdemokratier i vest står overfor i dag, og sammenligninger drages med de Central- og Østeuropæiske socialdemokratiers si-